

Mushtariybegim Isoqova

“San’atshunoslik va madaniyatshunoslik”

kafedrasi o'qituvchisi

E-mail: Mariali0218@mail.ru

ORCID: 0009-0001-5133-708X

O'ZBEK KINOSIDA MILLIY XARAKTER VA AKTYORLIK MAHORATI

Annotatsiya. Ushbu maqolada 1950–1970-yillar o'zbek kinosida aktyorlik san'atida ijro usullari uning badiiy-ifodaviy imkoniyatlarining kengayishi tahlil qilinadi. Xususan, “Maftuningman”, “Mahallada duv-duv gap”, “Sen yetim emassan”, “O'tkan kunlar” filmlarida aktyorlik ijrosining milliy xarakteri, ijtimoiy muhit, tarixiy xotira va inson ma'naviyatini ekranda ifodalashdagi o'rni e'tiborga olinadi.

Kalit so'zlar: kino, ssenariy, rejissyor, aktyorlik san'ati, ekran obrazi, adabiyot, mimika, xarakter.

НАЦИОНАЛЬНЫЙ ХАРАКТЕР И АКТЁРСКОЕ МАСТЕРСТВО В УЗБЕКСКОМ КИНО

Аннотация. В данной статье анализируются исполнительские методы актёрского искусства в узбекском кино 1950–1970-х годов, а также расширение его художественно-выразительных возможностей. В частности, рассматривается роль актёрского исполнения в фильмах “Maftuningman”, “Mahallada duv-duv gap”, “Sen yetim emassan”, “O'tkan kunlar” в раскрытии национального характера, социальной среды, исторической памяти и духовного мира человека на экране.

Ключевые слова: кино, сценарий, режиссёр, актёрское искусство, экранный образ, литература, мимика, характер.

NATIONAL CHARACTER AND ACTING MASTERY IN UZBEK CINEMA

Abstract. This article analyzes acting techniques in Uzbek cinema of the 1950s–1970s and examines the expansion of their artistic and expressive potential. Particular attention is paid to the role of acting performances in the films Maftuningman, Mahallada duv-duv gap, Sen yetim emassan, and O'tkan kunlar in

conveying national character, the social environment, historical memory, and the spiritual world of the individual on screen.

Keywords: *cinema, screenplay, director, acting, screen image, literature, facial expressions, character.*

O'zbek aktyorlik maktabi tug'ilishining asosiy xususiyati shundan iboratki, u ko'p millatli sovet kinosining yuqori taraqqiyot bosqichida shakllandi [1, 6-b].

O'zbek milliy kinosi taraqqiyotida 1950–1970-yillar alohida badiiy-estetik ahamiyatga ega davr sifatida namoyon bo'ladi. Ikkinchi jahon urushi oqibatlaridan keyingi ijtimoiy-ma'naviy muhit, jamiyat hayotidagi o'zgarishlar, shahar va qishloq turmushining yangilanishi, avlodlar munosabati, milliy urf-odat va qadriyatlarning qayta idrok etilishi kino san'ati oldiga inson obrazini yangi badiiy vositalar orqali ifodalash vazifasini qo'ydi.

Mazkur jarayonda rejissyorlik va ssenariy mahorati bilan bir qatorda aktyorlik san'ati ham muhim ahamiyat kasb etdi. Chunki kino asarida ijtimoiy, tarixiy yoki ma'naviy g'oya tomoshabinga, avvalo, inson obrazi orqali ta'sir qiladi. Aktyorning tashqi ko'rinishi, ovoz intonatsiyasi, nutqi, harakati, nigoh va mimikasi, partnyor bilan munosabati hamda ichki psixologik holatni ifodalash qobiliyati ekran obrazining ishonchliligini belgilaydi.

Shu ma'noda, 1950–1970-yillar o'zbek kinosidagi aktyorlik tajribasini faqat alohida ijodkorlarning mahorati nuqtayi nazaridan emas, balki milliy ekran estetikasining shakllanish jarayoni sifatida o'rganish muhimdir.

1958-yilda rejissyor Yo'ldosh A'zamov tomonidan suratga olingan "Maftuningman" filmi o'zbek kinosida musiqiy-komediaviy uslubning milliy xususiyatlarini namoyon etgan muhim asarlardan biri hisoblanadi. Filmning badiiy ta'sirchanligi ssenariy, rejissyorlik yechimi, musiqa va aktyorlik ijrosining o'zaro uyg'unligi bilan ta'minlanadi. Qo'shiq, raqs va dialogning bir-biriga o'tishi aktyordan faqat dramatik holatni emas, balki ritm va plastik harakatni ham his qilishni talab etadi. Shu jihatdan "Maftuningman" o'zbek kinosida aktyorlik

ijrosining musiqiy-komediya tabiatini shakllantirgan tajribalardan biri sifatida ahamiyatlidir. Aktyorlarga berilgan keng imkoniyat aktyorning izlanishi obrazlarning tabiiyligi va xalqonaligi bilan e'tiborli sanaladi. Qahramonlar aktyor ijrosida teatr sahnasiga xos shartlilikdan ko'ra, ekranning yaqin planda inson yuzi va ichki holatini ochish imkoniyatlaridan foydalanish muhim o'rin tutadi. Filmda mehmondo'stlik, samimiylilik, insonlar o'rtasidagi ochiq munosabatlar kabi xususiyatlar syujetning badiiy mazmuni bilan uyg'unlashadi. Bu holat aktyorlik ijrosida ham o'z aksini topadi, personajlarning xatti-harakatlari va muloqotlarida milliy muomala madaniyati, nutq ohangi, hazil va yumorning xalqona tabiati seziladi. Bunda Klara Jalilova, Turg'un Azizov, Nabi Rahimov, San'at Devonov, Rahim Pirmuhammedov kabi darg'alarning ijro mahorati alohida yumor orqali milliy xarakterning muayyan jihatlarini ochadilar. Demak, komediya janridagi aktyorlik ham ijtimoiy va madaniy mazmunni ifodalash imkoniyatiga egaligi ajralib turadi.

1960-yilda Shuhrat Abbosov tomonidan suratga olingan “Mahallada duv-duv gap” filmi o'zbek kinosida aktyorlik an'analari yorqin namunalari biridir. Filmda Maryam Yoqubova, Lutfixonim Sarimsoqova, Raxim Pirmuhammedov,

Razzoq Hamroyev, Xamza Umarov, Ikroma Boltayeva va boshqa ko'plab aktyorlarning ishtirok etishi qahramonlar ansamblining rang-barangligini ta'minlagan. Filmda Ona rollari ko'p uchraydi bulardan, Lutfixonim Sarimsoqovaning ijrosi alohida e'tiborli. Aktrisaning filmografiyasida "Mahallada duv-duv gap"da Mehrixon, "Sen yetim emassan"da Fotima opa obrazlarining har birida o'zgacha yondashuv, ijro, mahorat, Ona qalbidagi ichki madaniyatni namoyish etadi. Chunki, Mehrixon chinakamiga o'zbek ayolining umidli onasi, mehribon, mehnatkash, sodda va bir olam orzulari bor qahramon. Yolg'iz o'g'li o'qishini bitirib qaytishini kutayotgan Mehrixon ayaning ham mahallaga osh berib to'y qilish orzusida, qo'shnisi Nigorani esa kelini bo'lishini ich-ichidan xohlaydi. Qahramonimizni so'zsiz kadrlari ko'p, ammo uning qalbidagi aytmoqchi bo'lgan so'zlarini ko'z ifodasi orqali, yuz ifodasidagi holatlarda ko'rib ta'sirlanamiz. Demak aktrisa ijrosidagi ketma-ket Onalar obrazining ijro etilishi kutilmagan, bir-birini takrorlamaydigan jihatlari, mimikalari bilan muxlislarini orttirgani bilan ahamiyatli, albatta.

Aktyor asarning g'oyasiga tushunib yetishi, qahramon ichki kechinmalarining, hissiyotining mohiyatini ochib berishi, o'sha qahramon hayoti bilan yashashi lozim [2, 40-b].

Haqiqatdan bir aktrisaning turli janr va mazmundagi filmlarda ishtirok etishi aktyorlik uslubining bir qolipda qolmaganini, balki har bir dramatik vaziyatga mos ravishda qayta tashkil etilganini ko'rsatadi.

Filmning aktyorlik xususiyatini tahlil qilganda, alohida bir bosh qahramondan ko'ra, jamoaviy personajlar tizimi muhim ahamiyat kasb etishini ko'rish mumkin. Mahalla muhitida har bir personaj umumiy ijtimoiy makonning muayyan xususiyatini ifodalaydi. Shu sababli aktyorlik ijrosi individual obraz yaratish bilan birga, umumiy muhit va ijtimoiy munosabatlarni badiiy rekonstruksiya qilish vazifasini ham bajaradi. Filmda eski va yangi avlod o'rtasidagi qarama-qarshilik ham aktyorlik orqali ochiladi. Katta avlod vakillarining qarashlarida an'ana va odatlarga sodiqlik ustuvor bo'lsa, yosh avlod vakillarida yangilanishga intilish

kuchli. Biroq film mazkur qarama-qarshilikni mutlaq ziddiyat sifatida emas, muloqot va o'zaro tushunish orqali bartaraf etiladigan ijtimoiy-psixologik holat sifatida talqin qiladi. Razzoq Hamroyevning mehribon Ota siymosi, pinagini buzmaydigan Rahim Pirmuhammedovning Otasi betakror ijro bilan tarixga muhrlangan.

“Mahallada duv-duv gap”ning muhim jihatlaridan yana biri milliy muhitning aktyorlik orqali jonlantirilishidir. Mahalla faqat voqealar sodir bo'ladigan makon emas filmda ijtimoiy munosabatlarni boyituvchi badiiy muhit sifatida ishtirok etadi. Aktyorlarning bir-biri bilan munosabati, umumiy sahnadagi harakati va muloqoti ushbu muhitni kuchaytiradi.

Shuhrat Abbosov ijodida urush mavzusining badiiy talqini alohida o'rin egallaydi. “Sen yetim emassan” filmida Mahkamovlar oilasining yetim bolalarni o'z bag'riga olishi bilan bog'liq voqealar aktyorlik ijrosida tashqi harakatdan ko'ra ichki kechinmalarning ahamiyatini oshiradi. Oila a'zolari o'rtasidagi munosabat, bolalarning yangi muhitga moslashishi, kattalarning mas'uliyati va mehri ekran obrazlarining psixologik ishonchliligini ta'minlaydi.

Urush mavzusidagi ushbu filmda insonparvarlik g'oyasi kundalik turmushning har bir jarayonlarida aks etishi Asad Ismatov obrazi orqali tasvirlanadi. Asad Ismatov Ota uning mehrli ko'zi, bolalarga tashna qalbi, mehnatsevarligi oliy bahoga arziydi. U sabrli shu bilan birga oilasiga o'rnak bo'ladigan timsol. Aktyor ijrosidagi sokinlik bir qarashda taskinlik uyg'otsa, yana bir tarafdin mulohazaga undaydi.

1967-yilda Yo'ldosh A'zamov tomonidan Abdulla Qodiriyning "O'tkan kunlar" romani asosida suratga olingan filmda ham aktyor ijro masalalari bir-biridan ustun qahramonlar xarakteri orqali ochib beriladi. Adabiy asarni ekranga ko'chirish jarayonida obrazlarning tashqi ko'rinishi bilan bir qatorda ularning ichki dunyosi, xarakter mantig'i va o'zaro munosabatlarini personajning ekrandagi namoyishi orqali baholanadi.

Dramaturgiya yetarli darajada pishiq bo'lganda janrni aniq tanlash, o'ziga xos ifoda vositalardan foydalanish filmning muvaffaqiyatini belgilab berishi mumkin [3, 14-b]. Aynan ushbu filmning dramaturgiyasi ekranga mos va aktyorlar tanlovi asrlar o'tsa-da, o'z mazmun mohiyatini yo'qotmasdan kelmoqda. Demak,

dramaturgiyaning pishiqligi film muvaffaqiyatida alohida o'ringa ega. Shunga ko'ra: "ssenariynavis – eng avvalo, yozuvchilik ruhiyati bilan ekran falsafasini,

xarakter imkoniyatini yaxshi o'zlashtirgan bo'lishi kerak. Musiqa va tasviriy san'at turlarini tushuna bilishi va ulardan foydalana olishi lozim. Romannavis yozuvchidek o'rab turgan muhit va tabiat manzarasini qahramonlarning xoh ijobiy, xoh salbiy bo'lsin, ichki dunyosini, maqsad va niyatini chuqur idrok qilib, tanlagan mavzusi va g'oyasiga xizmat qildiradigan bo'lishi kerak" [4, 11-b]. Albatta, filmning yaratilish jarayoni faqat yozma material bilangina cheklanib qolmasdan, ssenariyni film eskizi deya tasavvur qiladigan bo'lsak, unga tom ma'noda jon bag'ishlovchi musavvir, shubhasiz, rejissyordir. Rejissyor bu borada, kadrlarni olishda materialdan mazmun mohiyatiga mos tarzda davr voqealarini hisobga olib ijod qiladi. Razzoq Hamroyev, Hamza Umarov, Maryam Yoqubova, O'lmas Alixo'jayev, Nabi Rahimov, Abbas Bakirovlarning ijrosida vatanparvarlik, muhabbat, sadoqat, ibo, andisha, oilaviy munosabat va ijtimoiy muhit kabi tushunchalar aktyorlikda bevosita ichki kechinma, nutqning ustunligi, tarixga munosabat kabi qarashlar bilan boyitilib xarakter mukammallashtiriladi.

Masalan, personajning muayyan vaziyatda nima deyishi bilan birga, nimani aytmasligi, qanday nigoh tashlashi, sukut saqlashi yoki munosabat bildirishi ham obrazning ichki holatini ifodalaydi. Bu ko'pincha yuqorida tilga olingan aktyorlarning qahramonlarida aks etadi.

Shu jihatdan "O'tkan kunlar" filmi o'zbek aktyorlik maktabi uchun muhim tajriba sifatida namoyon bo'ladi. Filmda milliylik faqat kostyum, dekoratsiya yoki tarixiy muhit bilan belgilanmaydi. U, avvalo, insonlarning bir-biri bilan munosabati, nutq madaniyati, his-tuyg'uni ifodalash usuli va xulq-atvori orqali namoyon bo'ladi.

1950–1970-yillar o'zbek kinosi taraqqiyotini aktyorlik san'ati nuqtayi nazaridan o'rganish shuni ko'rsatadiki, mazkur davrda aktyor ekrandagi voqealarni ijro etuvchi subyektdan milliy xarakter va ijtimoiy mazmunni shakllantiruvchi asosiy badiiy vositalardan biriga aylana borgan.

"Maftuningman"da aktyorlik san'ati milliy yumor, samimiylik va san'atsevarlik muhitini yaratishga xizmat qilgan bo'lsa, "Sen yetim emassan" va "O'tkan kunlar" filmlarida aktyorlik tarixiy xotira va insonparvarlik g'oyalarini turli taqdiralar orqali ifodalash imkonini beradi. Filmlarda aktyorlik obrazini shakllanishiga maktab bo'la olgani har bir kadrda ifoda etgan. Mazkur davr o'zbek kinosidagi aktyorlik izlanishlarining mohiyatini aynan milliy xarakterni ekranda yaratish, teatr aktyorligi an'alarini kino tili bilan sintez qilish va insonning ichki holatini ekran vositalari orqali ifodalashni ko'rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Teshaboyev J. *O'zbek kinosida aktyorlik maktabining shakllanishi.* – Toshkent, 1987. – 120 b.
2. Aliyev M. *Kino asoslari.* – Toshkent: O'qituvchi, 1993. – 240 b.
3. Abulqosimova X. *Kino san'ati asoslari.* – Toshkent: O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi Davlat ilmiy nashriyoti, 2009. – 224 b.
4. Muhamedaliyev H. *Ssenariynavislik mahorati.* – Toshkent: Musiqa, 2009. – 192 b.